

Nr 82

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående provisoriska åtgärder för forskarutbildning, forskarhandledning m. m.; given Stockholms slott den 13 mars 1964.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag, om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts

Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

BERTIL

Ragnar Edenman

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås, med anledning av ett förslag av 1963 års forskarutredning, att ett särskilt anslag skall ställas till universitetskanslersämbetets förfogande för provisoriska åtgärder för förstärkning av forskarutbildning och forskarhandledning under budgetåren 1964/65 och 1965/66.

Ifrågavarande anslag bör enligt propositionen kunna disponeras av universitetskanslersämbetet för förstärkningsanordningar på högstadiet vid samtliga de läroanstalter, som fr. o. m. den 1 juli 1964 i enlighet med förslag i propositionen 1964: 50 angående universitetens och högskolornas administration och förvaltning m. m. avses komma att stå under överinseende av nämnda myndighet.

I propositionen anges vidare riktpunkter för förstärkningsanordningarna. Bl. a. bör i enlighet härmed under vissa förhållanden antalet timmar kvalificerad vetenskaplig undervisning ökas och ytterligare möjligheter skapas att för sådan undervisning anställa extra universitetslektor, och, undantagsvis, extra laborator. I särskilda fall bör även docentkompetent person kunna anställas mot arvode för att omhänderha forskarhandledning.

För budgetåret 1964/65 föreslås i propositionen ett särskilt anslag av 1 500 000 kr. för de provisoriska åtgärderna för forskarutbildning, forskarhandledning m. m.

Utdrag av protokollet över ecklesiastikärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Regenten, Hertigen av Halland, i statsrådet å Stockholms slott den 13 mars 1964.

Närvarande:

Statsråden STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, JOHANSSON, HERMANSSON, HOLMQVIST, ASPLING, PALME.

Chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, anmäler — efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter — fråga om *provisoriska åtgärder för forskarutbildning, forskarhandledning m. m.* och anför därvid följande.

I. Inledning

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 5 juni 1963 tillkallade jag den 17 juni 1963 tio sakkunniga med uppgift att verkställa utredning rörande forskarutbildningen och forskarkarriären jämte därmed sammanhängande spörsmål. De sakkunniga¹ har antagit benämningen *1963 års forskarutredning*. Utredningens huvuduppgift är enligt direktiven att utforma förslag om en effektiviserad forskarutbildning och en från olika synpunkter rationellt anordnad vetenskaplig karriär. I direktiven anföres bl. a. följande.

Finner de sakkunniga det möjligt att åtgärder kan vidtagas inom ramen för nuvarande organisation med syfte att erhålla en rationalisering och effektivisering av forskarutbildningen bör de vara oförhindrade att framlägga förslag till provisoriska lösningar. Sådana förslag bör givetvis ej föregripa ställningstagandena i huvudfrågorna.

Utredningen har den 16 november 1963 avgivit förslag till provisoriska förstärkningsanordningar huvudsakligen avscende högstadieundervisningen och forskarhandledningen vid de filosofiska fakulteterna.

Över utredningens förslag har yttranden avgivits av statistiska centralbyrån, universitetskanslersämbetet efter hörande av vederbörande universitets- och högskolemyndigheter, överstyrelsen för de tekniska högskolorna efter hörande av vederbörande högskolemyndigheter, 1960 års lärarutbildningssakkunniga, statens medicinska forskningsråd, statens humanistiska forskningsråd, statens råd för samhällsforskning, statens naturvetenskapliga forskningsråd, statens råd för atomforskning, Sveriges akademikers centralorganisation (SACO), Sveriges förenade studentkårer (SFS) samt universitetsläroförbundet.

---

¹ Landshövdingen E. A. Westerlind, ordförande, professorn N. B. Agdur, professorn E. B. G. Borgström, universitetslektorn K. I. G. Brinck, professorn H. A. Ellegård, docenten N. A. I. Elvander, forskningschefen C. O. Gabrielson, professorn S. A. Nilsson, filosofie magistern S. E. Strand och docenten Ruth Sävhaben.

II. Forskarutredningens förslag

Forskarutredningen har med utgångspunkt i sina direktiv undersökt möjligheterna att finna enkla åtgärder i syfte att åstadkomma en ökad examination på högstadiet utan att dessa därför skulle innebära några principiella förändringar av den organisation, som högstadiet utbildningen för närvarande har.

Utredningen, som senare i enlighet med sina direktiv kommer att pröva hela frågan om högstadiet utbildningens omfattning och utformning, betonar den provisoriska karaktären hos de förslag som nu framlägges. Förslagen innebär enligt utredningen på intet sätt ett ställningstagande till frågan om den framtida forskarutbildningens organisation.

Utgångspunkten för utredningens arbete då det gäller att söka åstadkomma provisoriska förstärkningsanordningar för högstadiet har varit att överväga endast sådana åtgärder som enkelt och snabbt kan genomföras inom nuvarande institutionella och administrativa ram. Utredningen har vidare begränsat sig till att inom ett givet ämnesområde i första hand söka föreslå en viss förbättring för de ämnen, som i utbildningshänseende är minst tillgodosedda på högstadiet. Någon allmän upprustning utöver den nivå, som statsmakterna för närvarande godtagit, har utredningen sålunda icke ansett sig böra föreslå i detta sammanhang.

En följd av dessa utgångspunkter och av den korta tid som stått till buds har, framhålles i skrivelsen, varit att utredningen beträffande konkreta förslag måst begränsa sig till de utbildningsområden, där högstadiet undervisningens karaktär och omfattning låtit sig överblicka utan mera ingående analyser och där en provisorisk förstärkning icke förändrar högstadiets redan etablerade former. Av dessa skäl berör förslagen huvudsakligen universitetens filosofiska fakulteter. Detta förhållande får dock enligt utredningens bestämda uppfattning icke undanskymma det faktum att högstadiet utbildningen även inom övriga fakulteter och högskolor erbjuder stora problem, som till sin art emellertid växlar mellan skilda läroanstalter.

Utredningen framhåller allmänt, att den finner det angeläget, att man under den tid utredningen arbetar med sitt förslag till permanenta åtgärder söker genom provisoriska anordningar motverka den fördröjning av studierna på de filosofiska fakulteternas högstadium (tre- och fyra-åriga studerande samt licentiander och doktorander), som den snabba expansionen av studerandantalet och den fortgående differentieringen på flera specialområden i olika ämnen eljest kan komma att leda till. Inom vissa områden är enligt utredningen bristen på kvalificerade forskare så stor att det inte är möjligt att utnyttja tillgängliga resurser.

Av utredningens redogörelse för gällande bestämmelser rörande högstadiundervisningens omfattning vid de filosofiska fakulteterna inhämtas i huvudsak följande.

Enligt beslut av 1958 års riksdag i anledning av propositionen 1958:104 skall till grund för undervisningsresursernas dimensionering i de olika ämnena ligga s. k. organisationsplaner, innefattande föreskrifter om antalet undervisningstimmar per student, undervisningsgruppernas storlek samt lärarstabens sammansättning och utnyttjande för olika undervisningsmoment. Organisationsplanerna fastställs av Kungl. Maj:t. Lärartilldelningen sker genom universitetskanslersämbetets försorg.

I fråga om högstadiundervisningen godtog i nämnda proposition av universitetsutredningen framförda synpunkter, innebärande att sagda undervisning med det deltagarantal, som då var det vanliga, mellan 20 och 50 högstadiestuderande, borde omfatta 100 à 150, i undantagsfall 200 timmar kvalificerad vetenskaplig undervisning, s. k. professorsundervisning, vartill skulle komma lektorsundervisning och övrig undervisning i den utsträckning som ansågs erforderlig. Till grund för sin beräkning av högstadiundervisningens omfattning hade universitetsutredningen lagt bl. a. den synpunkten att man tills vidare torde kunna räkna med att antalet studerande på högstadierna i åtskilliga ämnen även i fortsättningen skulle bli så begränsat, att det icke blev nödvändigt att upprätta parallella undervisningsavdelningar på dessa stadier.

Forskarutredningen konstaterar, att studerandeantalet under senare år ökat mycket kraftigt och att enligt universitetskanslersämbetets prognoser för budgetåret 1963/64 antalet högstadiestuderande uppgår till mer än 50 i ungefär en tredjedel av ämnena, varför utredningen finner en översyn av gällande normer för högstadiundervisningens omfattning vara aktuell.

Ett annat förhållande som enligt utredningens uppfattning aktualiserar frågan om en förstärkning av högstadiuresurserna är den s. k. differentieringen på olika utbildningsalternativ inom de enskilda ämnena. Utredningen anför härom bl. a. följande.

Varken i propositionen 1958:104 eller i det till grund för denna liggande betänkandet av universitetsutredningen har man föreslagit särskilda åtgärder för den grupp av ämnen, som har ett differentierat högstadium, d. v. s. där den studerande kan välja att huvudsakligen arbeta inom ett av flera specialområden. Som exempel på dylika ämnen kan nämnas kemi, zoologi, fysik, psykologi och statistik. I sådana ämnen leder en tillämpning av normen 100—200 professorstimmar totalt på högstadiet till att de studerande inom en alternativ linje i vissa fall får hälften, en tredjedel eller ännu mindre andel av de undervisningstimmar som förekommer i ett odifferentierat ämne.

Utredningen framhåller, att icke blott undervisningen utan även forskarhandledningen är moment av stor betydelse för en effektiv utbildning på högstadiet, och anför därvid bl. a. följande.

Enligt gällande bestämmelser skall forskarhandledning ingå i professors och laborators normala åligganden och kan, i den mån den blir särskilt omfattande, föranleda partiell tjänstebefrielse med högst 29 timmar per läsår. Beträffande

docenterna kan deras undervisningsskyldighet helt eller delvis fullgöras i form av forskarhandledning. Därutöver finnes inga möjligheter att tillgodose behovet av sådan handledning.

Från lärosätenas sida har, framhåller utredningen, möjligheterna att tillgodose handledningsbehovet betecknats som otillfredsställande med hänsyn till de senaste årens ökning av antalet högstadiestuderande i många ämnen.

Utredningen övergår därefter till sina förslag till provisoriska åtgärder och framhåller att provisoriska förstärkningsanordningar måste, för att bli effektiva, omfatta två led, dels angivande av vissa ändrade normer för högstadieundervisningens omfattning, dels ökade möjligheter att ta docentkompetenta lärare i anspråk för dylik undervisning samt för handledning. Det sista ledet är enligt utredningens uppfattning inte minst viktigt, enär det endast i mycket begränsad utsträckning går att täcka behovet av kvalificerad vetenskaplig undervisning och kontinuerlig handledning genom timarvoderade lärarkrafter.

En fråga av stor vikt för effektiviseringen av studierna på licentiand- och doktorandnivå är vidare, framhåller utredningen, stipendieringen.

Utredningens förslag till provisoriska förstärkningsanordningar för högstadieutbildningen sammanfattas i följande fyra punkter.

1. *Ökad tilldelning av professorstimmar.* En riktpunkt för de provisoriska åtgärderna bör enligt utredningen vara att ge samtliga ämnen den standard som uppnås om gällande norm, 100—200 professorstimmar per år för mellan 20 och 50 högstadiestuderande, tillämpas i ett odifferentierat ämne och att ytterligare professorstimmar tilldelas differentierade ämnen med hänsyn till differentieringens grad och art. Utredningen framhåller i detta sammanhang att organisationsplanerna för flera ämnen har en sådan utformning att nu angiven normalstandard icke kan bibehållas vid den ökning av studerandantalet som skett under senare år.

För att tillgodose de sämst ställda ämnenas behov av omedelbar förstärkning av högstadieundervisningen är det därför, framhåller utredningen, icke nödvändigt att ändra den principiella ståndpunkt som riksdagen godkände år 1958. Vad som erfordras är en precisering eller tillämpningsföreskrift som gör det möjligt att med bibehållande av de synpunkter universitetsutredningen anlagt och riksdagen godkänt beträffande högstadieundervisningen skapa bättre förutsättningar för att tillgodose högstadiets behov vid snabbt växande elevantal.

Med hänsyn till det omfattande arbete som krävs för att få till stånd erforderliga ändringar av organisationsplanerna, förordar utredningen som en provisorisk åtgärd att universitetskanslersämbetet bemyndigas att utan hinder av gällande organisationsplaner eller motsvarande vid beräkningen av erforderliga lärarkrafter för högstadieundervisningen medge upp till 50 professorstimmar per termin för i studieplan angiven studiekurs med 15—30 tre- eller fyryrabyggsstuderande. Samma princip skulle enligt utredningen tillämpas för

licentiander och doktorander. Eftersom dessa deltar i undervisningen under hela läsåret medan trebetygsstudier normalt avslutas efter en termin skulle, framhåller utredningen, för licentiander och doktorander erfordras högst 100 professorstimmar per läsår om elevantalet uppgår till mellan 15 och 30. I ett odifferentierat ämne med 15—30 trebetygsstuderande varje termin skulle därmed erfordras 100 professorstimmar per läsår, och för mellan 15 och 30 licentiander och doktorander ytterligare 100, d. v. s. högst 200 timmar för mellan 45 och 90 elever. I ett differentierat ämne skulle — till skillnad från nu gällande normer — varje linje med hänsyn tagen till graden av dess självständighet betraktas som en studiekurs. I de flesta fall skulle den här föreslagna preciseringen av normerna för beräkning av antalet professorstimmar på högstadiet ge bättre möjligheter än för närvarande att beakta de differentierade ämnenas behov, framhåller utredningen.

Utredningen förutsätter att de sålunda preciserade normerna skall tillämpas i de enskilda fallen på samma sätt som för närvarande sker med organisationsplanerna, nämligen att kanslersämbetet vid beräkning av erforderliga lärarkrafter beaktar det sammanlagda antalet högstadiestuderande i respektive ämne. Vidare bör, framhåller utredningen, vid prövningen av behovet av högstadieundervisning samtidigt övervägas i vad mån professorsundervisning på lågstadiet kan omvandlas till lektorsundervisning.

Utredningen har kostnadsberäknat förslaget i denna punkt till ca 910 000 kr. för budgetåret 1964/65.

2. *Sammanförande av högstadiets professorstimmar till hela tjänster.* I vissa ämnen med kraftig tillströmning av högstadiestuderande sker, framhåller utredningen, tilldelning av ett relativt stort antal s. k. lösa professorstimmar, sedan de i form av tjänster disponibla professorstimmarna tagits i anspråk. Detta överskott är enligt utredningen ett uttryck för det behov av högstadieundervisning som icke tillgodoses i hela tjänster.

Undervisningen på de s. k. lösa professorstimmarna är timarvoderad. Det har, påpekar utredningen, visat sig svårt att locka kompetenta lärare till denna timarvoderade undervisning. Vidare har enligt utredningen svårigheter uppstått att med tillfälliga timlärare få kontinuitet och effektivitet i undervisningen. Alla former av handledning på detta stadium kräver enligt utredningens uppfattning av handledaren både hög kompetens och någorlunda fast anknytning till institutionen. De ojämförligt viktigaste åtgärderna för att provisoriskt utan genomgripande kostnadsökningar förstärka högstadieundervisningen anser utredningen vara att inte blott öka timtilldelningen till de sämst ställda ämnena utan också i största möjliga utsträckning sammanföra tilldelade professorstimmar till hela tjänster.

Utredningen erinrar om att i propositionen 1958:104 uttalats att ett i framtiden uppkommande behov av nya tjänster för forskningens och högstadieundervisningens del borde mötas genom inrättande av befattningar som professor eller laborator (motsvarande). En tillämpning av denna princip skulle

enligt utredningen otvivelaktigt vara den effektivaste förstärkningsåtgärden på längre sikt. Därigenom skulle, framhåller utredningen, det växande men i tjänstgöringstimmar icke fixerade handledningsbehovet likaså kunna tillgodoses. Med hänsyn till utredningens uppdrag att ingående pröva forskarutbildnings- och forskarkarriärfrågorna å ena sidan och behovet av snabbt verkande provisoriska förstärkningsåtgärder, som icke föregriper utredningens kommande förslag, å den andra, föreslår utredningen emellertid, att resurserna för att täcka högstadieundervisningens behov av professorstimmar provisoriskt förstärkes genom att möjlighet öppnas att förordna extra universitetslektorer, vilkas hela undervisningsskyldighet får utgöras av professorsundervisning i utbyte mot 198 lösa professorstimmar. Utredningen finner det därför angeläget att bestämmelserna angående universitetslektorer ändras så att universitetskanslersämbetet bemyndigas att efter prövning i varje enskilt fall förordna docentkompetent person till extra universitetslektor med omvandling av hela undervisningsskyldigheten till professorsundervisning. Detta arrangemang ter sig enligt utredningen så mycket naturligare, som det i realiteten redan förekommer att docentkompetent universitetslektor fullgör huvuddelen eller stor del av sin undervisning i form av professorsundervisning.

I vissa ämnen som är centrala för utbildning inom områden med utpräglad brist på akademisk arbetskraft torde enligt utredningen enbart möjligheten att förordna extra universitetslektorer icke vara tillfyllest. I många ämnen är antalet studerande på högstadiet så stort, framhåller utredningen, att allvarliga svårigheter föreligger för professorn att meddela den handledning som är oundgängligen nödvändig. Utredningen föreslår därför, att kanslersämbetet bemyndigas att undantagsvis förordna extra laboratorer (motsvarande).

Eftersom de extra laboratorförordnandena bör tillkomma för att tillgodose behovet av undervisning och handledning på högstadiet bör enligt utredningen en spärregel tillämpas vid beräkningen av underlaget för dessa tjänster så att förordnande som extra laborator icke sker för att tillgodose behovet av professorsundervisning på lågstadiet.

Utredningen framhåller att de extra universitetslektors- och laboratorförordnandena bör ha provisorisk karaktär och bör tillkomma enligt samma principer, som följs på lågstadiet vid inrättandet av extra universitetslektorat. Beslut om i förslaget avsett förordnande av extra universitetslektor eller laborator bör enligt utredningen fattas av kanslersämbetet efter framställning eller hörande av vederbörande fakultet eller sektion. Rektorsämbetet bör avge yttrande över dylika framställningar.

För att göra en smidig övergång till ett nytt system möjlig föreslår utredningen att de nu föreslagna tjänsterna tillsättes medelst ettårsförordnanden. Med hänsyn till tjänsternas provisoriska karaktär bör, framhåller utredningen, ett så enkelt tillsättningsförfarande som möjligt tillämpas. Utredningen föreslår, att den procedur som nu följs vid tillsättningen av extra universitetslektorat får tjäna som förebild. Efter ledigförklarande vid förstagångstillsätt-

ningar, tillsättes sålunda tjänsterna av det mindre konsistoriet efter förslag av ämnesföreträdaren och yttrande av vederbörande fakultet (sektion). Vidare förutsätts förlängt förordnande bli meddelat av konsistoriet utan ledigförklaring.

Behörighetskrav för extra universitetslektorat med enbart professorsundervisning samt för extra laboratur bör enligt utredningen vara minst docentkompetens. Beträffande extra laborators tjänsteåligganden finner utredningen i tillämpliga delar böra gälla vad som i universitetsstatuterna anges för laborators (motsvarande) åligganden.

Utredningen finner, att i enstaka fall, främst i laborativa ämnen, bör befattning som extra laborator för att få önskad effekt förstärkas med vissa assistenttimmar i likhet med vad som är fallet beträffande ordinarie laboratur. För att tillgodose behovet av sådan assistans föreslår utredningen att ett maximalt antal assistenttimmar ställs till kanslersämbetets förfogande. Efter särskild framställning till kanslersämbetet från lärosätena tilldelas dessa assistenttimmar enligt de principer som följs vid tilldelningen av assistenttimmar till de ordinarie tjänsterna. Vederbörande rektorsämbete bör sedan få använda de tilldelade assistenttimmarna för att inrätta tjänster på samma sätt som tillämpas för assistenttimmar för undervisning eller forskning och allmänt institutionsarbete.

Utredningen framhåller, att de föreslagna förordnandena bör tillkomma för att tillgodose behoven av undervisning och handledning under den tid forskarutredningen arbetar, i avvaktan på att mera omfattande och långsiktiga förslag från utredningens sida kan framläggas och förverkligas. Trots förordnandenas provisoriska karaktär och därmed sammanhängande otrygghet för innehavarna bedömer utredningen dem som betydligt mer attraktiva för att locka kompetenta personer än den timrvoderade professorsundervisningen. Utredningen understryker emellertid att den föreslagna provisoriska åtgärden inte bör få något inslag av automatik utan att det bör ankomma på universitetskanslersämbetet att självständigt bedöma när ifrågavarande förordnanden anses nödvändiga. Det bör enligt utredningen i princip vara möjligt att i en mot behovet svarande utsträckning och på särskilda framställningar göra dylika förordnanden jämväl vid andra fakulteter och högskolor än de filosofiska fakulteterna. I utredningens förslag till provisoriska åtgärder har konkreta förslag härom dock icke kunnat inarbetas.

Utredningen har kostnadsberäknat förslaget i denna punkt till ca 812 000 kr. budgetåret 1964/65.

3. *Tilläggsförordnanden för docenter.* Utredningen framhåller, att det i många ämnen föreligger ett behov av forskarhandledning som betydligt överstiger vad som kan tillgodoses genom professors och laborators handledningskyldighet och den handledning som kan ges av e. o. docent eller forskardocent genom evalvering av undervisningskyldighet.

En ytterligare förstärkning i särskilt utsatta ämnen torde enligt utredningen

kunna ernås genom att e. o. docenter och forskardocenter, vilkas förordnanden utlöper efter den 31 december 1963, erhåller ettårsförordnande över stat med skyldighet att fullgöra dessa tjänster åvilande tjänstgöring i form av forskarhandledning. Dyligt förordnande bör enligt förslaget meddelas efter prövning av universitetskanslersämbetet (eller motsvarande) i varje särskilt fall, med hänsyn tagen till handledningsbehovet och tillgången på lämplig handledare.

Med det föreslagna systemet, anför utredningen, kommer nyrekryteringen av docenter och forskardocenter icke att blockeras, utan en erforderlig utökning av docentkåren vid universiteten erhålles, vilket synes vara en väsentlig förutsättning för strävandena att snabbt förstärka handledningskapaciteten på hög-stadiet.

Utredningen har ej kostnadsberäknat förslaget i denna punkt.

4. *Licentiand- och doktorandstipendier.* Enligt nu gällande bestämmelser utgår licentiand- och doktorandstipendier endast under nio månader av året. Licentiandstipendium utgår med 6 500 kr. per år och doktorandstipendium med 9 500 kr. per år. Utredningen framhåller, att studier för högre examina inte behöver vara knutna till det akademiska året; i många ämnen kan avhandlingsarbete med fördel bedrivs under sommarmånaderna, då belastningen på institutionens utrustning är ringa. Även insamling av material utanför universitetet, i arkiv o. d., kan ofta lättast utföras under denna tid av året, framhålls det vidare.

Utredningen erinrar också om, att tillgången på feriearbete numera är begränsad och att detta alternativ därför minskat i attraktion. Det torde, framhålls i skrivelsen, vara föga tillfredsställande, att stipendiater redan tidigt under vårterminen tvingas att ägna tid åt att delta i konkurrensen om lämpligt feriearbete.

Som en väg att nå snabbare examination föreslår utredningen, att de stipendiater, som önskar bedriva studier också under sommarmånaderna, beredes ekonomiska möjligheter därtill. Stipendieåret bör enligt utredningens mening fortfarande normalt vara nio månader, för att inte de stipendiater, som så önskar skall hindras från förvärvsarbete, men stipendiat bör efter ansökan kunna få sitt stipendium förlängt till att utgå under samtliga årets tolv månader.

Förlängt stipendium bör enligt utredningen utgå med samma belopp per månad som under det egentliga stipendieåret, eller med 1/9 av 6 500 kr. respektive 9 500 kr. För erhållande av förlängt stipendium skall enligt förslaget stipendiat ingiva motiverad ansökan till den utdelande myndigheten som avgör huruvida ansökan skall bifallas eller ej.

Utredningen har ej kostnadsberäknat förslaget i denna punkt.

III. Yttranden

Remissinstanserna understryker genomgående behovet av att snara åtgärder vidtages för en utbyggnad och effektivisering av forskarutbildningen inom universitets- och högskoleorganisationen. Sålunda anför *universitetskanslersämbetet* bl. a. följande.

Ämbetet vill starkt understryka behovet av att snabbt åstadkomma en förstärkning av resurserna för högstadiundervisning och forskarutbildning inom olika ämnesområden. Det är enligt ämbetets mening ytterst angeläget att man genom provisoriska åtgärder med omedelbar verkan söker förkorta studietiderna på de högre akademiska nivåerna och genom differentiering få fram en mera adekvat utbildning. Det är vidare av stor betydelse att man effektivt söker undanröja de hinder för en expansion inom det högre utbildningsväsendet som bristen på universitetslärare utgör, i all synnerhet som universitetsutbildningens kapacitet i sin tur påverkar lärarsituationen på utbildningsnivåer under de akademiska.

Liknande synpunkter anföres av en rad remissinstanser, bland dem *humanistiska fakulteten i Stockholm, 1960 års lärarutbildningssakkunniga, statens medicinska och naturvetenskapliga forskningsråd, SACO och SFS*. Förstärkningsanordningarnas betydelse för den växande utbildningsorganisationens krav på kompetenta lärare påtalas särskilt av *1960 års lärarutbildningssakkunniga, statens medicinska forskningsråd och SACO*.

Statens naturvetenskapliga forskningsråd konstaterar — i likhet med åtskilliga andra remissinstanser — med tillfredsställelse att forskarutredningen genom en ovanligt snabb behandling fått fram konstruktiva förslag för en provisorisk lösning av några av de mest akuta problemen på ifrågavarande område.

I sina ställningstaganden till utredningens förslag är remissinstanserna genomgående positiva. *Universitetskanslersämbetet* anför bl. a. följande.

De av utredningen framförda förslagen måste betraktas med tillfredsställelse. Med den begränsning av upprustningens räckvidd, som följer av att utredningen föreslagit endast sådana åtgärder som enkelt och snabbt kan genomföras inom nuvarande institutionella och administrativa ram, förefaller de av utredningen föreslagna förstärkningarna i allt väsentligt väl motiverade och värda att genomföras. Den omständigheten att det inom den korta tid som stått utredningen till buds icke varit möjligt att få fram konkreta förslag till provisorisk upprustning av högstadiundervisningen inom samtliga utbildningslinjer, bör enligt kanslersämbetets mening icke utgöra hinder för att nu vidtaga de åtgärder som föreslagits för att förbättra situationen inom de filosofiska fakulteterna.

Statens humanistiska forskningsråd framhåller, att utredningens förslag synes väl ägnade att med relativt obetydliga kostnader uppnå det angivna syftet.

Ingen av de 42 instanser som yttrat sig över förslaget avstyrker att förstärkningsanordningar vidtages i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget. Modifikationer på enskilda punkter förordas dock i ett flertal yttranden. Likaledes framföres av flera remissinstanser önskemål om mera genomgripande åtgärder än dem utredningen föreslagit.

Ett flertal remissinstanser, bland dem *överstyrelsen för de tekniska högskolorna, kollegienämnderna vid tekniska högskolan i Stockholm och Chalmers tekniska högskola, lärarkollegiet vid handelshögskolan i Göteborg, statens medicinska forskningsråd, SACO och SFS*, framhåller önskvärdheten av förstärkningsanordningar även inom andra utbildningslinjer än de filosofiska fakulteterna. Vissa konkreta förslag till dylika anordningar framlägges i yttrandena.

Åtskilliga remissinstanser understryker — i likhet med *statens råd för samhällsforskning* — att de av utredningen föreslagna åtgärderna enbart bör vara av provisorisk karaktär och utan dröjsmål bör ersättas av en utbyggd organisation för högstadiundervisningen.

I fråga om förslaget om ökad tilldelning av professorstimmar konstaterar *universitetskanslersämbetet* att samtliga berörda akademiska myndigheter i allt väsentligt tillstyrker den av utredningen föreslagna ramen för professorsundervisningens omfattning. Den av några instanser förordade sänkningen av det minimiantal elever, som utredningen satt som undre gräns för den föreslagna tilldelningen av professorstimmar, finner sig ämbetet icke nu kunna tillstyrka. *Språkvetenskapliga sektionen i Uppsala* och de *humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna i Göteborg* avstyrker utredningens förslag om överförande av professorsundervisning på lågstadiet till lektorsundervisning.

Beträffande förslaget om sammanförande av professorstimmar till hela tjänster anför *universitetskanslersämbetet* bl. a. följande.

Det är ur effektsynpunkt nödvändigt att kombinera en ökning av högstadiundervisningens omfattning med möjligheter att inrätta tjänster för de lärare som skall handha sådan undervisning. Det torde vara helt orealistiskt att räkna med att den mest kvalificerade akademiska undervisningen i någon betydande utsträckning skulle kunna bestridas med hjälp av timarvoderade lärare. Utredningens förslag att i vissa fall inrätta extra universitetslektorat och laboraturer finner ämbetet i huvudsak väl ägnat att provisoriskt avhjälpa bristsituationen i de sämst ställda ämnena.

Nödvändigheten av att nya tjänster inrättas framhålles också i det helt övervägande antalet remissyttranden. Särskilt anses förslaget om extra laboraturer värdefullt. *Större akademiska konsistoriet* och *humanistiska fakulteten i Lund*, samt de *humanistiska och matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna i Göteborg och Stockholm* påyrkar till skillnad från utredningen inrättande av extra laboraturer i stället för extra universitetslektorat. Som motivering

härför anföres, att laboraturer men icke lektorat ger utdelning i form av forskarhandledning. Sistnämnda instanser framhåller, att bristen på handledning för närvarande är ett mera trängande problem än bristen på kursundervisning. Liknande synpunkter framföres även i andra yttranden, bl. a. av SACO, som dock icke ställer sig helt avvisande till de föreslagna lektoraten.

Universitetskanslersämbetet förordar i likhet med bl. a. *historisk-filosofiska sektionen i Uppsala* och *större akademiska konsistoriet i Stockholm* att lektoraten konstrueras så att viss del av tjänstgöringsskyldigheten kan få fullgöras i form av enskild handledning. *Universitetskanslersämbetet* påpekar att man genom en sådan åtgärd dels skulle erhålla en jämnare fördelning av handledningsuppgifterna mellan olika lärare i ett ämne, dels skulle möjliggöra en utformning av forskarhandledningen gruppvis eller enskilt i förhållande till de studerandes antal och val av forskningsuppgift. Samtidigt skulle också skillnaden mellan de föreslagna universitetslektoraten och laboraturerna minska.

Statens naturvetenskapliga forskningsråd framhåller — liksom bl. a. *matematisk-naturvetenskapliga fakulteten vid universitetet i Lund* — att det för de naturvetenskapliga ämnenas del endast undantagsvis torde vara möjligt att finna personer med angiven kompetens som är villiga att på korttidsförordnande omhänderha vetenskaplig undervisning och handledning av den omfattning som utredningen förutsätter.

Utredningens förslag om tilläggsförordnanden för docenter tillstyrkes av i stort sett samtliga remissinstanser, bl. a. *universitetskanslersämbetet*, *överstyrelsen för de tekniska högskolorna*, *statens humanistiska och naturvetenskapliga forskningsråd* samt SACO.

Överstyrelsen för de tekniska högskolorna framhåller dock att ett genomförande av förslaget för de tekniska högskolornas del under inga omständigheter kan förväntas medföra någon väsentlig förstärkning av här avsedda resurser med hänsyn till det ringa antalet berörda tjänster vid nämnda högskolor.

Universitetskanslersämbetet, de *medicinska*, *humanistiska* och *matematisk-naturvetenskapliga fakulteterna i Göteborg* samt *humanistiska fakulteten i Stockholm* föreslår att viss del av ifrågavarande docenters undervisningsskyldighet skall kunna fullgöras i form av seminarieövningar och sålunda ej enbart i form av handledning. *Kanslersämbetet* framhåller, att en dylik anordning skulle ge bättre möjligheter att fördela handledningsuppgifterna i ett ämne på lämpligt sätt.

Även förslaget att licentiand- och doktorandstipendium må kunna utgå med oförändrat belopp jämväl under de tre sommarmånaderna har blivit föremål för allmänt tillstyrkande av remissinstanserna, ehuru i flera yttranden förordas mera långtgående åtgärder på ifrågavarande område än vad utredningen föreslagit.

Matematisk-naturvetenskapliga fakulteten vid universitetet i Stockholm och universitetslärarförbundet finner utredningens förslag innebära en orättvisa gentemot de stipendiater som av försörjnings- eller andra skäl är tvingade att ta förvärvsarbete under somrarna. *Universitetskanslersämbetet* förordar att parallellt med den av utredningen föreslagna utsträckningen av stipendietiden provas en av sistnämnda fakultet föreslagen ordning, innebärande att möjlighet ges stipendiater, vilka önskar koncentrera sina studier, att få ut nuvarande stipendibelopp per månad utan avbrott under sommaren men med bibehållen sammanlagd stipendietid.

Frågan om förstärkningsanordningar för andra utbildningslinjer än de filosofiska fakulteterna har berörts i flera yttranden. Åtskilliga remissinstanser förutsätter, att utredningens förslag i vad avser tilläggsförordnanden för docenter ävensom licentiand- och doktorandstipendieringen kommer att tillämpas icke endast vid de filosofiska fakulteterna utan även vid andra utbildningslinjer. I ett flertal yttranden, bl. a. från *universitetslärarförbundet* och *SACO*, framhålles önskvärdheten av att därutöver ytterligare förstärkningsanordningar kommer till stånd vid sistnämnda utbildningslinjer. Sålunda påtalas av *lärarkollegiet vid handelshögskolan i Göteborg* samt *SFS* behovet av snar ökning av resurserna för ekonomutbildningen.

Överstyrelsen för de tekniska högskolorna, kollegienämnderna vid tekniska högskolan i Stockholm och Chalmers tekniska högskola samt *organisationskommittén för teknisk högskola i Lund* framlägger ett flertal förslag till provisoriska förstärkningsanordningar för högstadieundervisningen vid de tekniska högskolorna. Överstyrelsen hemställer sålunda att för nämnda ändamål måtte anvisas 175 000 kr. för budgetåret 1964/65. Genom en ökad medelstilleddning kan, framhåller överstyrelsen, professorer och laboratorer beredas större möjlighet att ägna sig åt utbildning på högstadiet genom att i viss mån frigöras från lägstadieundervisningen. Resurserna kan vidare förstärkas med tillfälligt anställda lärarkrafter.

IV. Departementschefen

Forskarutbildningen och forskarkarriären har under senare år uppmärksamats i skilda sammanhang. I syfte att få till stånd en effektiviserad forskarutbildning och en från olika synpunkter rationellt anordnad vetenskaplig karriär tillkallade jag i juni 1963 med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tio sakkunniga, vilka antagit benämningen 1963 års forskarutredning. De sakkunniga har nu som en första etapp i sitt arbete framlagt förslag till vissa provisoriska förstärkningsanordningar för forskarutbildning, forskarhandledning m. m. De föreslagna åtgärderna berör dels undervisningen och handledningen på högstadiet (tre- och fyrarytysstuderande samt licentiander och doktorander) vid i första hand de filosofiska fakulteterna, dels licentiand- och doktorandstipendieringen.

De filosofiska fakulteternas medelstildelning regleras till en del genom bestämmelser om tilldelning av vissa lärarkrafter i relation till studerandeantalet, den s. k. universitetsautomatiken. Detta system innebär, att tilldelningen av undervisningsresurser grundas på en av Kungl. Maj:t för respektive ämne fastställd organisationsplan eller petitaplan, vilken innefattar föreskrifter om antalet undervisningstimmar per studerande, undervisningsgruppernas storlek samt undervisningens fördelning på olika undervisningsformer och lärarkategorier. Undervisningens omfattning fastställs i enlighet med normer som godkänts av 1958 års riksdag. Dessa innebär, att högstadieundervisning med det deltagarantal, som vid tiden för normernas fastställande var det vanliga, mellan 20 och 50 studerande, årligen skall omfatta 100 à 150, i undantagsfall 200 timmar kvalificerad vetenskaplig undervisning — s. k. professorsundervisning — vartill kommer lektorsundervisning och övrig undervisning.

Det av 1963 års forskarutredning nu framlagda förslaget till provisoriska förstärkningsåtgärder för forskarutbildning, forskarhandledning m. m. innebär bl. a. att universitetskanslersämbetet skall kunna bemyndigas att utan hinder av gällande organisations- eller petitaplaner på tre- och fyrarytysstadiet medge upp till 50 professorstimmar per termin för varje grupp med 15—30 studerande samt tillämpa motsvarande norm för licentiand- och doktorandstadiet. Vidare bör, enligt utredningen, universitetskanslersämbetet få rätt att i ämnen med tillräckligt underlag av professorstimmar förordna extra universitetslektor med docentkompetens samt, i vissa undantagsfall, extra laborator för att tillgodose behovet av undervisning och handledning. I anslutning till förordnande av extra laborator bör, enligt förslaget, universitetskanslersämbetet bemyndigas att i särskilda fall tilldela högst 500 assistenttimmar. I syfte att få till stånd särskilda resurser för handledning föreslår utredningen vidare att extra ordinarie docenter och forskardocenter, vilkas förordnanden utgår den 31 december 1963 eller senare,

efter prövning av universitetskanslersämbetet skall kunna erhålla ettårsförordnanden över stat med tjänstgöringsskyldighet i form av forskarhandledning. För att åstadkomma en förkortning av studietiderna föreslår utredningen att licentiat- eller doktorandstipendiat efter särskilt tillstånd skall kunna åtnjuta stipendium även under sommarmånaderna.

En effektiv vetenskaplig utbildning är av grundläggande betydelse inom många områden av samhällslivet. Sålunda kan nämnas de högre utbildningsanstaltens behov av lärarkrafter, den inom viktiga områden av det allmännas verksamhet rådande bristen på personer med ändamålsenlig vetenskaplig utbildning samt den ökande omfattning i vilken personal med dylik utbildning tages i anspråk inom näringslivet. Antalet högstadiestuderande har under senare år kraftigt ökat och överstiger nu i ungefär en tredjedel av ämnena vid de filosofiska fakulteterna 50 eller det antal som utgjorde en riktpunkt för lärartilldelning vid fastställandet av nu gällande planer. Det kan samtidigt konstateras, att de senaste årens ökning av antalet licentiatexamina är relativt sett väsentligt större än ökningen av antalet avlagda licentiatexamina. Vad nu sagts torde gälla även vid andra utbildningslinjer än de filosofiska fakulteterna.

Med hänsyn härtill finner jag — i likhet med utredningen och de remissinstanser som yttrat sig över förslaget — att vissa åtgärder omedelbart bör företagas för att effektivisera utbildningen på högstadiet såväl vid de filosofiska fakulteterna som vid övriga utbildningslinjer vid universitet och högskolor. De åtgärder som nu kan vidtagas bör — av skäl som jag avser att redovisa i min fortsatta framställning — bli av relativt begränsad omfattning och av provisorisk karaktär.

Den av utredningen föreslagna förstärkningen av undervisningsresurserna genom extra lärartilldelning med upp till 50 professorstimmar per termin för varje grupp med 15—30 högstadiestuderande synes mig med hänsyn till det starkt ökande antalet studerande vara det mest angelägna av de framlagda förslagen.

Som framhållits av utredningen och i yttrandena råder för närvarande svårigheter att finna kompetenta lärare till den professorsundervisning som meddelas mot timarvode, s. k. lösa professorstimmar. Jag finner det därför, liksom utredningen och flertalet remissinstanser, rimligt att dessa timmar skall kunna sammanföras till hela tjänster som extra universitetslektor och undantagsvis extra laborator. Till ifrågakvarande laboraturer bör emellertid enligt min uppfattning icke knytas särskild assistenthjälp.

Beträffande förslaget om överstatförordnande för docenter har i vissa remissyttrandena framhållits, att en sådan åtgärd skulle ge ett mycket ojämnt och slumpmässigt utfall i olika ämnen. Jag delar denna uppfattning och ansluter mig således inte till utredningens förslag på denna punkt. Å andra sidan bör förutsättningar skapas för att personer med docentkompetens i ökad omfattning skall kunna tagas i anspråk för att meddela forskarhandledning. Till denna fråga avser jag att återkomma i det följande.

Utredningens förslag om förlängning av tiden för innehav av licentiand- och doktorandstipendium är jag i förevarande sammanhang inte beredd att ansluta mig till. Jag är nämligen inte övertygad om att de av utredningen föreslagna åtgärderna snabbt skulle medföra en ökad examination. Jag vill i detta sammanhang erinra om, att särskilt i de experimentella ämnena ett mycket stort antal aktiva licentiander och doktorander ej åtnjuter stipendier utan i stället har anställning som lärare, assistenter eller amanuenser vid universiteten och högskolorna. Det förefaller föga sannolikt att ett genomförande av ifrågakvarande förslag skulle leda till att dessa licentiander och doktorander — vilka nu utför ett nödvändigt och värdefullt arbete inom den akademiska undervisningen på lågstadiet — skulle i någon mera betydande omfattning lämna sina befattningar för att som stipendiater snabbare nå fram till examen. Inte heller är jag övertygad om att de som nu innehar licentiand- eller doktorandstipendier skulle som en följd av ett genomförande av utredningens förslag väsentligt öka sin studieinsats per läsår.

De av utredningen framlagda förslagen ger mig anledning att beröra vissa med den s. k. universitetsautomatiken sammanhängande spörsmål. Ifrågakvarande system har varit en förutsättning för att de problem som uppträtt i undervisningen genom den starkt ökade tillströmningen av studerande till de filosofiska fakulteterna kunnat bemästras. Erfarenheterna av universitetsautomatiken är dock ännu begränsade och inte helt entydiga. För att få en klar bild av hur automatiksystemet utfaller är, som jag tidigare uttalat i skilda sammanhang, en fortlöpande registrering av de studerande vid berörda fakulteter nödvändig. En sådan registrering kan även tjäna som underlag för en analys av undervisningens effektivitet.

Redan år 1958 uppdrog jag åt universitetskanslersämbetet att framlägga förslag angående studieregistrering. Fr. o. m. läsåret 1960/61 har försöksverksamhet med dylik registrering bedrivits i begränsad omfattning. Efter förslag av universitetskanslersämbetet beslöt Kungl. Maj:t i juni 1963 att registrering skulle ske fr. o. m. läsåret 1963/64 av samtliga studerande inom filosofisk fakultet samt att studietidsstatistik skall upprättas och närvaroredovisning ske för varje ämne inom de filosofiska fakulteterna. Vissa metodfrågor återstår emellertid ännu att lösa för att det skall bli möjligt att analysera och bedöma förändringar och utvecklingstendenser i fråga om studieinriktning, studieresultat m. m.

Jag har i flera sammanhang, bl. a. i 1963 års statsverksproposition (bilagan 10, s. 326) och i propositionen 1963:172 angående riktlinjer för fortsatt utbyggnad av universitets- och högskoleväsendet m. m. (s. 230), framhållit, att universitetsautomatiken bör överses sedan ett fullständigt registreringsförfarande genomförts. Föreliggande förslag till provisoriska förstärkningsanordningar för forskarutbildning och forskarhandledning m. m. medför emellertid i vissa avseenden ett behov av en omedelbar översyn. Denna översyn må ske mot bl. a. bakgrunden av att lågstadiet för närvarande är bättre tillgodosett med undervisningsresurser än högstadiet.

Vid beredningen av utredningens förslag har jag därför låtit undersöka huruvida förutsättningar föreligger att omfördela medel mellan låg- och högstadierna och därigenom erhålla en bättre fördelning av tillgängliga resurser. Resultatet av den företagna undersökningen har övertygat mig om att en sådan omfördelning icke utan allvarliga olägenheter kan företagas utan en samtidig översyn av de i många avseenden komplicerade tillämpningsföreskrifterna i fråga om automatiken. Jag har därför för avsikt att föreslå Kungl. Maj:t, att uppdraga åt universitetskanslersämbetet att, i samråd med 1963 års forskarutredning, utreda frågan om en omfördelning av medel mellan låg- och högstadiet och därmed sammanhängande spörsmål. Härvid torde även böra övervägas frågan om införande av en ny tjänstetyp avsedd för att på heltid svara för undervisning på lågstadiet i huvudsak i ämnen med en omfattande övningsundervisning.

Med hänsyn till vad jag i det föregående anfört anser jag det icke lämpligt att på sätt utredningen föreslagit nu genomföra förstärkningsanordningar för undervisning och forskning med delvis tillämpning av automatikens regler. I stället bör de medel som nu anvisas enligt nyssnämnda regler eller i övrigt från riksstatsanslag för högre undervisningsändamål kompletteras med särskilda medel för provisoriska åtgärder för förstärkning av forskarutbildning och forskarhandledning under budgetåren 1964/65 och 1965/66. Jag föreslår att i riksstaten upptages ett obetecknat anslag, benämnt Provisoriska åtgärder för forskarutbildning, forskarhandledning m. m., vilket för budgetåret 1964/65 bör uppföras med 1 500 000 kr.

Ifrågavarande anslag bör av universitetskanslersämbetet få disponeras för förstärkningsanordningar avseende högstadiundervisning och forskarhandledning vid samtliga läroanstalter under ämbetet. Jag vill i detta sammanhang erinra om att jag i propositionen 1964:50 angående universitetens och högskolornas organisation och förvaltning m. m. förordat att universitetskanslersämbetet efter omorganisation skall fr. o. m. den 1 juli 1964 vara överstyrelse bl. a. även för de tekniska högskolorna.

Vid sin prövning av behovet av förstärkningsanordningar i olika ämnen bör universitetskanslersämbetet bl. a. beakta följande.

Vid förstärkning av undervisningsresurserna på högstadiet bör hänsyn särskilt tagas till den rådande bristen på lektorer i vissa för skolväsendet centrala ämnen. Tilldelning av professorstimmar inom filosofisk fakultet bör ske enligt den av utredningen föreslagna normen. Härvid bör i enlighet med utredningens förslag samtidigt övervägas i vad mån professorsundervisning på lågstadiet kan ersättas med lektorsundervisning.

Vidare bör universitetskanslersämbetet bemyndigas att i utbyte mot 198 timmars professorsundervisning medge att extra tjänst som universitetslektor inrättas. Av innehavare av dylik befattning bör krävas docentkompetens.

I syfte att förstärka handledningsresurserna bör viss del av ifrågavarande universitetslektors tjänstgöringsskyldighet kunna fullgöras i form av handledning.

Universitetskanslersämbetet bör även undantagsvis kunna inrätta tjänst som extra laborator för att tillgodose ämnen där särskilt stort behov av kvalificerad forskarhandledning föreligger. Inrättande av dylik tjänst bör, med hänsyn till arbetsuppgifternas art, ej leda till någon förstärkning av tillgängliga medel för forskning och annat institutionsarbete. Med hänsyn till här berörda tjänsters provisoriska karaktär bör förordnanden meddelas tills vidare för högst ett år i sänder.

Som en ytterligare förstärkningsanordning bör i undantagsfall, främst i ämnen med mycket stort studerandeantal på högstadiet, mot arvode kunna anställas docentkompetent person med huvudsaklig uppgift att ge forskarhandledning.

Det bör uppdragas åt universitetskanslersämbetet att utarbeta förslag till erforderliga bestämmelser i fråga om förstärkningsanordningarna m. m.

Under återopande av vad jag i det föregående anfört hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att

till Provisoriska åtgärder för forskarutbildning, forskarhandledning m. m. för budgetåret 1964/65 under åttonde huvudtiteln anvisa ett anslag av 1 500 000 kr.

Med bifall till vad föredraganden sålunda med instämmande av statsrådets övriga ledamöter hemställt förordnar Hans Kungl. Höghet Regenten att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:
Jan-Mats Lindahl

INNEHÅLL

	Sid.
I. Inledning	3
II. Forskarutredningens förslag	4
III. Yttranden	11
IV. Departementschefen	15